

MAKAMÂT-I MUKADDESE MESELESİ

The Matter of Sanctums

Arzu TAŞCAN*

ÖZET

Kudüs, dinler tarihi terminolojisinde “İlahî, Kitabî veya İbrahîmî” dinler olarak adlandırılan Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet açısından kutsal olarak kabul edilen bir şehirdir. Her dinin burada kutsal mekânları bulunmaktadır. Bu kutsal mekânlardan dolayı Yahudiler, kendi aralarında ve Müslüman ve Hıristiyanlarla tarih boyunca bir sorun yaşamamışlardır. Müslümanlar da kendi aralarında veya Yahudilerle, Hıristiyanlarla da bir problem yaşamamışlardır. Bu konuda problem yaşayanlar Hıristiyanlar olmuşlardır. Onlar da Yahudi ve Müslümanlarla değil, kendi aralarında, mezhep anlayışları nedeniyle problemler yaşamışlardır.

1517’den itibaren Osmanlı hâkimiyetine giren Kudüs’te, devlet bu problemi, çeşitli kanuni düzeltmelerle gidermeye çalışmıştır. Ancak XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin zayıflamasıyla, Rusya ve Fransa başta olmak üzere Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki emelleri, bu devletlerin Makamât-ı Mukaddese meselesini bahane ederek, Osmanlı’nın içişlerine karıştığını görüyoruz.

Bu makalede, özellikle Rusya ve Fransa’nın bu konuyu bahane ederek Osmanlı Devleti’nin içişlerine nasıl müdahale ettikleri ve bu bahaneleri nasıl savaş sebebine çevirdikleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Makamât-ı Mukaddese, Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, Rusya.

ABSTRACT

Jerusalem is a city that enshrined in the way of Judaism, Christianity and Islam which named as "Divine, Bookish or the Abrahamic" religions in the history of religions terminology. There are holy places of all religions here. This is due to holy places, Jews haven't have a problem with Muslims and Christians and between each other throughout history. Christians who have a problem in this regard. They haven't experienced problem with the Jews and the Muslims, they have experienced problems due to sectarian conceptions among themselves.

Since 1517, in Jerusalem which came under domination the Ottoman Empire, the state has worked to resolve this problem with various legal revisions. However since the end of the 18th century with the weakening of the state, especially Russia and France, the Western states' ambitions on the the Ottoman Empire, we see that these states interfere in the internal affairs of the Ottoman Empire on the excuse that the matter of Makamat-ı Mukaddese.

* Arş. Gör. Dr., Celalbayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü-MANİSA

In this article, in particular Russia and France, how to intervene in the internal affairs of the Ottoman Empire excusing that the matter of this regard and how they turn these excuses to the cause of the war has been investigated.

Key Words: Jerusalem, Makamat-ı Mukaddese, The Ottoman Empire, France, Russia

Yaşadığımız gezegende, dünyanın neresine gidersek gidelim, her coğrafya parçasında “kutsal mekân”lara rastlarız. Dinler tarihine baktığımız zaman, her insan topluluğunun kendine ait kutsal mekânları ve orada yer alan mabedlerini görürüz. Tarihi süreç içerisinde bu kutsal mekânlar her dinin ve inancın temsilcileri tarafından dinî ve efsanevî menkıbelerle süslenerek, zenginleştirilerek nesilden nesile nakledilerek günümüze taşınmıştır. Bu kutsal mekânların yer aldığı şehirler de zamanla kudsiyet kazanmış ve o inançla o şehrin kimliği bütünleşmiştir. Örneğin Kâbe ile Mekke şehri Müslümanlar için, Vatikan Katolikler için böyle bir kudsiyet ifade eder. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak buna gerek yoktur. Sadece bu kutsal mekân ve şehirlerin ortak özelliği şudur: Yeryüzündeki her kutsal mekân bir inancın ve dinin müntesiplerince kutsal kabul edilmektedir. Bu genel kriterin tek istisnası Kudüs’tür.

Kudüs, sadece bir dinin, bir inancın değil, aynı kökten gelen, İbrahimî geleneğe dayanan, Kitap Ehli diye tabir edilen üç büyük dinin (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâmiyet) kutsal şehridir. Yahudilerin kutsal mekânı, Süleyman Mabedi buradadır. İsa-Masih’in doğup büyüdüğü, ihanete uğrayıp göğe yükseldiği yer burasıdır. Hz. Muhammed’in Mirac’a çıktığı, Müslümanların ilk kıblesi burasıdır. Bu nedenle, bu üç büyük dinin bütün mensuplarınca kutsal kabul edilmektedir.

İnsanoğlu, dinin ve kutsal mekânların inananlar üzerinde ne kadar etkili olduğunu, tarihin karanlık devirlerinden itibaren fark etmiştir. Bu etkili gücü, yönetime ve siyasete taşıma hususunda da hiç tereddüt etmemiştir. İnsanlık tarihine baktığımızda dünyanın her tarafında, her toplum bu “gücü” kullanmıştır. Dinle beraber, bu kutsal mekânlar da tarih boyunca yönetim ve siyasetin önemli argümanı ve toplumu harekete geçiren en önemli “motor güç” görevini üstlenmişlerdir. Siyasî erk, bu gücü sadece dışa karşı, ötekine karşı kullanmamış; iç politikada da, mezhep ve görüş farklılıklarını yine bu kutsal mekânlar üzerinden tahrik ederek çatıştırmış ve siyasî, askerî müdahaleler için bir meşruiyet kaynağı olarak kullanmıştır. Bunun en bâriz örneği Kudüs’tür. Kudüs; sadece Haçlı Seferleri göz önüne alınarak iki ümmetin çatışma kaynağı olarak görülürse, fotoğrafın tamamı doğru algılanamaz. Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılışında çok önemli bir rol

oynayan “Makamât-ı Mukaddese” meselesi, Katoliklerin, Ortodoksların, Ermenilerin, Kiptîlerin, Süryanilerin, Habeşlilerin bu kutsal mekânların kullanımı hususundaki çekişmelerini bahane eden emperyal güçlerin, Osmanlı’ya savaş açmada, iç işlerine müdahale etmede meşruiyet kaynağı görevini görmüştür. Sözü daha fazla uzatmadan bu çizdiğimiz çerçeve içerisinde esas konumuz olan Makamât-ı Mukaddese meselesine gelelim.

Miladî IV. yüzyıla kadar Kudüs sadece Yahudiler için kutsal bir şehirdi. Bu yüzyılda (m. 380) Roma, Hıristiyanlığı resmî din olarak kabul edince (Çelik, 1999: 27) Kudüs, Hıristiyan dünyasının çekim merkezi haline gelmiştir. Sadece Roma dünyasından değil, Hıristiyanlığın ulaştığı her yerden bu yeni dinin müntesipleri akın akın Kudüs’e gelmeye başladılar. Yeruselîm artık Yahudilerin kutsal şehri değildi. Bu yeni dinin müntesipleri Yeruselîm’i Yahudilere dar ettiler. Onlar, Mesih’i çarpmıha germişlerdi (Matta: XXVII). Onlar Mesih’in en büyük düşmanları idiler. Değil bu şehirde, onlara yeryüzünde bile hayat hakkı tanınmamalıydı. Nitekim öyle de oldu. Kudüs, tamamen Hıristiyanların eline geçti. Artık O’nun her sokağı, her taşı, İsa-Mesih ve Havarilerin ruhâniyetinden besleniyordu. İsa-Mesih’in doğduğu mağara (Luka: II), Haç’a gerildiği yer (Markos: XV), göğe yükseldiği alan (Yuhanna: XX) bu kutsal mekânların en önemli noktalarını oluşturuyordu. Bu yeni dinin müntesipleri dünyanın dört bir tarafından hacı olmak için kabileler halinde akın akın Kudüs’e geliyorlardı. Dinî duyguları baskın olanlar, memleketlerine dönmüyor, burada yerleşiyorlardı. Ancak bu mutluluk çok sürmedi. Hıristiyanlık Büyük Konstantin ile iki asırdır uğradığı katliamlardan kurtulunca (Çelik, 1999: 15 vd), I. Theodosius’la da devletin resmi dini oldu.

Bu sefer de iki asrı aşkın bir süre pagan devletin baskı ve katliamlarıyla bir ölüm-kalım savaşı yaşayan Hıristiyanlık, huzur ve sükûn hayal ederken, kendi iç problemleriyle karşı karşıya geldi. Kiliseler arası yetki çekişmesi ve teolojik ihtilaf, çeşitli mezhep ve dini anlayışların doğmasına sebep oldu (Çelik, 2000: 20 vd). İmparatorlar Devletin dirlik ve düzenini sağlamak için konsiller topladılar. Ancak bu konsiller (325 İznik, 431 Efes 449 Efes) kiliseler arasındaki ihtilaf ve çekişmeleri gidereceğine, safların daha da ayrışmasına sebep oldu. Özellikle 451 Kadıköy Konsilinden sonra (Sellers, 1953: 51 vd), Devletin “mezhep birliği”ni sağlamak için askerî yöntemlere başvurması (Çelik, 1999: 33 vd) ile Kudüs’te huzur kalmadı. Barışın şehri olan Yeruselîm artık kan ve gözyaşına boğulmuştu (Atiya, 2005: 87; Hadrill, 1982: 140 vd).

Kadıköy Konsili (m. 451)’nden itibaren yaklaşık iki asır süren Bizans’taki mezhep çatışmaları, Kudüs’te de son derece kanlı çatışmalara

yol açmış ve kutsal mekânların taraflarca işgaline sebep olmuştur (Freen, 1979: 149 vd). Kadıköy Konsili taraftarlarıyla, Monofizit Hıristiyanlar arasındaki çekişme ve çatışmalar, kutsal mekânların kullanımı ile ilgili ihtilaf ve kavgalar, Kudüs'ün Hz. Ömer döneminde İslâm hâkimiyetine girişine kadar devam etmiştir (Çelik, 1987: 205 vd).

Kudüs'ün İslâm hâkimiyetine girişiyle, buradaki mezhep çekişmesi ve kutsal mekânlar üzerindeki ihtilaflar ve bunların sebep olduğu kavgalar sona ermiştir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, Bizans Kilisesi'nin artık buraya etki edememesi; ikincisi, yeni yönetimin tarafsız ve adil düzenlemeleri.

Bu huzur ve sükûnet, Haçlı Seferlerine kadar devam etmiştir. I. Haçlı Seferi sonucunda Kudüs'ün ele geçirilmesi, Latinlerin burada bir Haçlı Kontluğu kurmaları sonucunda (Demirkent, 1987) tabî olarak buradaki kutsal mekânların denetimi de Katoliklerin eline geçti. Yerli Hıristiyan grupların (Süryaniler, Ermeniler, Melkitler, Kıptiler...) bu konuda itaatten başka, düzenlemelere boyun eğmekten başka çareleri yoktu. Bu baskıcı sükûnet dönemi Selahaddin'in Kudüs'ü geri almasına kadar sürdü (Runciman, 1992: 15 vd). Bu tarihten itibaren Kudüs'ün Osmanlı hâkimiyetine girişine kadar, kutsal mekânların kullanımı ile ilgili büyük ihtilaflar olmadı. Bölgeye hâkim olan bütün İslâmî yönetimler, Hz. Ömer döneminde Kudüs ile ilgili çizilen ve Salahaddin-i Eyyubi'nin geliştirdiği şablonun ana hatlarına uygun bir yönetim anlayışı gösterdiler.

Kudüs, Osmanlı hâkimiyetine girince buradaki dini hiyerarşik düzenleme ve kutsal mekânların kullanımı Fatih'in Doğu Ortodoks Hıristiyanlığı için uyguladığı şablona göre hazırlandı. Hatırlanacağı gibi Fatih, İstanbul'u fethedip başkenti buraya taşıyınca, Hıristiyan teba'anın yönetsel ağını iki Patrikhâne üzerinden dizayn etti. Balkan ve Batı Anadolu Hıristiyanlarını Rum Patrikhânesi, Doğu Anadolu Hıristiyanlarını kendi kurdurduğu Ermeni Patrikhânesi üzerinden. Yavuz da bu şablona sadık kalarak, Kudüs'teki dinî yapı ve kutsal mekânların kullanımı ile ilgili yapılanmayı bir fermanla yeniden düzenledi. İleride, Makamât-ı Mukaddese meselesi olarak tarihte yer alacak ve İmparatorluğun başını çok ağrıttacak, hatta yıkımına büyük etki edecek bu sorunu iyi algılayabilmek için, bu düzenlemeye temel teşkil eden fermanı bugünkü Türkçeyele aşağıya alıyoruz. Okuyucu bu süre boyunca (1853'e kadar), bütün kavganın bu fermândaki yerler üzerinde olduğunu göz önünde tutarak, süreci takip ederse konu daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

“Nişân-ı Hümâyûn,

Yüce Tanrı ve Peygamberine hamd ile Kudüs'e gelip, Safer ayının yirmi beşinci günü fethedilip, Ermeni toplumunun patriki olan Serkis adlı rahip, diğer bütün rahipler ve halk ile birlikte gelip benden yardım ve ihsan dilediler. Eskiden beri bazı şartlarla kendilerinde olan kilise, manastır ve diğer kutsal yerleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kilise ve ibadethaneleri, eskiden hangi şartlarla ellerinde bulunuyorsa, yine aynı şekilde devam etmek üzere Ermeni toplumuna patrik olanlar sahip olacaklardır. Hazret-i Ömer –Yüce Tanrı ondan razı olsun- hazretlerinin verdiği nâme ve melik Selahaddin zamanından beri verilen emr-i şerifler gereğince sahip buldukları Kamame, Beytü'l-lahm Mağarası ve Kuzey tarafındaki kapı, büyük kiliseleri olan Mar Yakup, Deyr-i Zeytun, Habsü'l-Mesih ve Nablus ve kiliselerine bağlı mezhepdaşları olan Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, Mar Yakub kilisesinde oturan Ermeni patrikleri tarafından sahip olunup, başka toplumlardan hiçbir kimsenin karışmaması için bu nişân-ı hümayûnu verdim. Emrim budur ki söylenilen şekilde hareket edilip, adı geçen büyük kilise Mar Yakup'da oturan Ermeni, patrikleri, Kudüs'ün içinde ve dışında bulunan kiliseleri, manastırları ve diğer kutsal yerleri ile kendilerine bağlı mezhepdaşları ve yamakları Habeş, Kıptî ve Süryani toplumlarına, gelenekleri üzere sahip olacaklardır. Ortaya çıkan işlerine, atama, görevden alma ve vakıflarıyla ilgili konularına, metropolit, piskopos, ruhban, papaz ve yardımcıları ile diğer Ermeni halkının miraslarına el koyabileceklerdir. Eskiden beri olduğu gibi Ermeni toplumu patriklerine, ellerinde olan kilise, manastır, mabet ve diğer kutsal yerlerine, kendilerine bağlı mezhepdaşları ve yamaklarına, başka toplumlardan hiç kimse karışmayacaktır. Kamame Kilisesi'nin ortasında bulunan türbe, Kudüs'ün dışında bulunan Meryem Ana mezarı, Hazret-i İsa'nın –dua ve selâm onun üzerine olsun- doğduğu Beytü'l-lahm mağarası, Kuzey tarafındaki kapının anahtarı, Kudüs'ün içinde Kamame kapısında iki şamdan ve kandilleri, yakdıkları mum ve buhurları, Kamame içinde inançları üzere ateş ve mum çıkarıldığında kendilerine bağlı olan mezhepdaşlarının türbe içine girip çevresinde dolanmaları, kapı içinin alt ve üstündeki iki pencere, içeride bulunan mabet ve kutsal yerleri, Su kapısı, Kamame avlusunda bulunan Mar Yuhanna kilisesi, dışarıda Mar Yakup Kilisesi yakınındaki Habsü'l-Mesih ve diğer manastırları, mezarlıkları ve mezarları, Beytü'l-lahm mağarası yakınında bulunan odaları ve misafir evleri, bağ, bahçe ve zeytinlikleri ve sözü edilen bütün kilise, manastır, mabet ve kutsal yerleri, kendilerine bağlı mezhepdaşları ve diğer emlak ve eskiden beri sahip oldukları şeyler, belirtildiği üzere Ermeni toplumu ve patrikleri elinde ve tasarrufunda olacaktır. Kiliseleri ve kutsal yerleri ziyarete gelen Ermeni toplumu 'Zemzem' denilen su yerine, panayırlarına ve diğer mabet ve kutsal

yerlere vardıklarında, devletin yönetim görevlilerinden ve başkalarından hiç kimse karışmayacak ve rahatsız etmeyecektir. Bu günden sonra, ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere verilen nişân-ı hümâyûn gereğince hareket edilip, başka toplumlardan hiç kimseyi karıştırmayıp, bu konuda çocuklarımdan, vezir-i azamlardan, sulehâ-i kiramdan, kadılarından, beylerbeyi, sancakbeyi, mîrmîrân ve voyvodaları, beytü'l-mal ve kassâm görevlileri, sübaşılar, zaimler, timar sahipleri, mübaşirleri âmiller, iş erleri mal sahipleri ve diğer kapım kullarından ve başkalarından, özet olarak, küçük ve büyükten, yaratılmış hiçbir fertten, ne olursa olsun, her ne suretle olursa olsun, her ne sebeple olursa olsun, karışmayacak, rahatsız etmeyecek, değiştirmeyecek ve bozmayacaktır. Her kim karışır, rahatsız eder, değiştirir ve bozarsa, hükümdarın yardımcısı olan Tanrı'nın katında suçlular takımından sayılsınlar. Şöyle bilinsin; hazineler açan hükmümü, âlemi süsleyen ak tuğra ile parlak ve bezenmiş görenler, kutlu anlamını doğru ve anlatmak istediğimizi onaylanmış bilip, şerefli tuğrama güvensinler. 9 Kasım 1517" (Ercan, 1988: 15-17).

Fermanda görüldüğü gibi kutsal mekânların kullanım yetkisi tamamen Kudüs Ermeni Patriği'nin uhdesine verilmiştir. Bu haklardan Ermeni cemaati kadar, fermanda yamak¹ tabir edilen Süryani, Kıptî, Habeş, Gürcü ve Sırp Ortodoks cemaatlerinin yanı sıra Rum cemaati de faydalanacaktır.

Kanuni döneminde Fransa ile yapılan bazı anlaşmalar ve Fransa'ya verilen bazı imtiyazlar (kapitülasyonlar gibi) neticesinde, Fransa'nın tavassutuyla Kudüs'teki Katolikler de, tıpkı bu cemaatler gibi kutsal mekânlardan faydalanmaya başladılar. Ancak ruhbânların kendi aralarındaki çekişmeler, bu kutsal mekânların kullanımını hususunda sıkıntılara sebep oluyordu. Her Allah'ın günü bir bahaneyle bu kutsal mekânlarda kavgalar çıkıyor; bu ruhbân kavgası cemaatler ve kiliseler arası problemlere dönüşüyordu. Özellikle Kamame (Kıyame) ile Beytlehem (Beytü'l-lahim) Kiliseleri ile Merkâd-ı İsa, Merkâd-ı Meryem Kiliseleri bu ihtilafların odak noktasını teşkil ediyordu. Devlet bu ihtilafları gidermek için zaman zaman tarafların temsilcilerini İstanbul'a davet ederek, problemleri gidermeye çalışmıştır (BOA. İ. MM., nr. 2352 / 4).

¹ Fermanda Ermeni Kilisesi'nin "yamağı" tabir edilen Süryani, Kıptî, Habeş, Gürcü ve Sırp kiliselerinin Ermeni Kilisesi'ne bağlı oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. Bu kiliselerin tamamı bağımsızdırlar. Sadece, başkentte patrikhaneleri olmadığı için Devlet'le resmî işlemlerini Ermeni Patrikhanesi yürütmektedir. Yamak tabiri bunun için kullanılmaktadır.

Hıristiyan dünyasının bütün mezheplerince en kutsal kabul edilen mekânların yer aldığı Kudüs'te her cemaat bu mekânlara tamamen sahip olabilmek için akla hayale gelmeyen yöntemlere başvuruyordu. Örneğin Kamame ile Beytlehem Kiliselerinin anahtarları bir cemaate verilmişse, bu cemaat diğer grupların buralarda ibadet etmelerini engellemek için çeşitli bahanelere başvururdu. Bu da büyük çekişme ve kavgalara sebep olurdu. Devlet sonunda çareyi bu kutsal mekânların kapılarından her birinin anahtarlarını bir cemaate vererek çözüm bulmaya çalıştı (BOA. İ. MM., nr. 2354 / 7). Ancak bu da pek işe yaramıyordu. Bazen Rumlar Ermenilerin kilitlerini kırıyor, bazen Ermeniler Katoliklerin kilitlerini değiştiriyor... Bu da kavga ve çekişmelere neden oluyordu. Neticede konu mahkemelere intikal ediyor, her seferinde mahkemeler çeşitli cezalarla suçlu tarafı cezalandırırsa da bir müddet sonra olaylar yine tekrarlanıyordu (BOA. İ. MM., nr. 2352 / 1). Problem sadece kapılardan kaynaklanmıyordu şüphesiz. Kutsal mekânların içinin kullanılması da sorunlar yaratıyordu. Örneğin kandillerin yakılması, künyeleme ve tezyin konuları da bu çekişmelerin ana kaynaklarını teşkil ediyordu (BOA. İ. MM., nr. 2352 / 2; BOA. HR. MKT. 32 / 58, Lef. 2).

Devlet, cemaatler arasında ihtilaf çıkmasını diye en ince ayrıntısına kadar müşterek kullanım alanlarını tespit etmişti. Konunun iyi anlaşılması açısından müşterek kullanım alanlarından olan, İsa-Mesih'in doğduğuna inanılan mağara ile kabrinin bulunduğu mağaranın kullanımındaki detaylara bakalım:

Rumlar, Katolikler, Ermeniler, Süryaniler ve Kıptiler İsa-Mesih'in doğduğuna inanılan mağarada (Hücre-i Tulû') ikişer lamba yakma hakkına sahiptiler. Rumlar, Katolikler ve Ermeniler bu mekânların etrafında "mum" ve resmî (dinî) günlerde "günlük" yakma hakkına da sahiptiler. Merkâd-ı İsa'da ise yine bu cemaatlerin lamba yakma hakları vardı. Buradaki Melek Türbesinin kapısı üzerinde asılı on beş lamba bulunmaktadır ki, bunlardan beşi Katoliklere, dördü Rumlara, dördü Ermenilere, biri de Kıptilere aittir. Merkâd-ı İsa'nın mezar taşının üzerinde kırk üç lamba asılıdır. Katoliklerin, Rumların ve Ermenilerin on üçer, Kıptilerin ise dört lambaları vardır. Her cemaatin burada ibadet etme saatleri ayrı ayrı belirlenmiştir (Fraşerli, 2008: 126 vd).

Devletin bu titizliğine rağmen yine de ihtilafların ardı arkası kesilmiyordu. Özellikle tamirat ve restorasyon konusunda ihtilaflar daha da büyüyor (BOA. A. MKT., Dosya nr., 15, Vesika nr., 72 / 2, 3, 4, Tarih, 1845), konu başkente, padişaha kadar aksediyordu (BOA. İ. HRC., 4982; BOA. A. DVN. MMH., Dosya nr. 39, Vesika nr. 26, Tarih, 1851). Bu

konulardaki çatışmalar en fazla Ermeniler, Katolikler ve Rum Ortodokslar arasında olurdu. Süryaniler, Kıptîler, Habeşliler ve Gürcüler Ermenilerle, Melkitler ise Rum Ortodokslarla beraber hareket ederlerdi (BOA. A. DVN. MMH. Dosya nr. 39, Vesika nr. 26, Tarih, 1851).

1634 yılında Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bazı sıkıntılar baş gösterince, kutsal mekânlarla ilgili imtiyazların bir kısmı Katoliklerden alınarak Rum Ortodokslara verildi. Bu tasarruf, Katoliklerle Ortodokslar arasındaki mücadeleyi daha da şiddetlendirdi (Danişmend, 1972: 141 vd).

Devlet bu ihtilafları gidermek için zaman zaman tarafların temsilcilerini İstanbul'a davet ederek uzlaştırmaya çalıştıysa da, bunlardan kalıcı bir netice elde edilemediğini gördü ve zaman zaman yeni hukukî düzenlemelere de gitti. Örneğin 1688, 1690, 1697, 1711, 1718, 1732, 1733, 1734, 1739, 1740, 1756, 1841... yıllarında yapılan düzenlemeler tamamen bu ihtilafların giderilmesiyle ilgilidir (BOA. A. DVN. MMH. Dosya nr. 39, Vesika nr. 26, Tarih, 1851; Jorga, 2005: 371; Bozkurt, 1989: 44). Özellikle Balkanlardaki sıkıntılar, Devleti'n Rum Patrikhanesi'ne biraz daha yaklaşmasına sebep oldu. Patrikhane de bu fırsattan istifade ile Yavuz ve Kanuni fermânlarıyla Kudüs Ermeni Patrikhanesi'ne kutsal mekânlarla ilgili verilen imtiyazlara göz koydu. Nihayet 1733 yılına gelindiğinde, nasıl olduysa Kudüs'teki Habeş, Süryani ve Kıptî kilisesinin cemaatleri Rum Patrikhanesi'ne "yamak" yapıldı ve III. Mustafa döneminde bir fermânla kutsal yerlerle ilgili imtiyaz haklarının bir kısmı Ermeni Patrikhanesi'nden alınarak Rum Patrikhanesi'ne devredildi. Makamât-ı Mukaddese meselesini içinden çıkılmaz hale getiren ve kiliseler arasındaki çatışmayı daha da şiddetlendiren fermân şudur:

"Kuds-i şerif dahilinde vâkî' Kamame ve sâir yerlerde ve haricinde Beytü'l-lahm ve sâir yerlerde Rum taifesine yamak olan Gürcü ve Habeş ve Süryani ve Kıptî ve Sırp taifesinin ziyaretgâhları ve kilise ve manastır ve bahçe ve makbereleri ve vakıfları feth-i hakâniden beri, selâtin-i maziyyeden zabt ve tasarrufları için yedlerinde olan temessükât mucibince Sultan Selim Han hazretleri Kuds-i şerifi feth ve teshir eylediklerinde tasarruflarında bulunmakla, merhum-ı müşarün-ileyh dahi yine kadîmisi üzere ibka ve tasarruf için yedlerine hatt-ı hümayûn ile muanven evâmîr-i şerife verip, badehu Sultan Süleyman Han ve Sultan Ahmed Han hazerâtı ve sair mesned-nişîn-i saltanat-ı cihân-bâni olanlar dahi veçh-i meşrûh üzere tasarruf için yedlerine hutût-ı hümayûn ile muanven verilen evâmîr-i şerife muciblerince bin altmış yedi senesine gelince bilâ-nizâ' zabt ve tasarruf ederler iken, zikir olunan altmış yedi senesinde Ermeni taifesi hüccet peyda ve mucebince müzevver emr ibraz ve '-Habeş tâifesi bize yamaktır', diye dahl ve nizâ' eylemeleri ile Sultan Mehmed Han hazretleri zamanlarında Divân-ı

Hümâyûn'da vüzera-i izâm ve sadreyn huzurunda mesfur Ermeni taifesi ile mürafaa olduklarında mesfur Ermenilerin ibraz ettikleri hüccet ve emr müzevver olduğu sâbit ve zâhir ve nümâyân ve iddiaları şirret-imahz olmakla men' ve yedlerinde olan ahidname ve hatt-ı hümâyûn ile muanven evâmîr-i şerife ve sair temessükleri mucibince kendilerine yamak olan Gürcü ve Habeş ve Süryani ve Kıptî ve Sırp taifesinin bâlâda mastur olduğu vech üzere olan yerleri bunlara hükm olunup, tasarruf için hatt-ı hümâyûn ile muanven emr-i şerif ve hüccet-i şer'iyeye verilmişken, yine Ermeni taifesi mündefî' olmadığından fi-mâ-ba'd Ermeni taifesi peyda eyledikleri müzevver emr der-kîse olunup ve bu makule fesada şuru' müzevver emr peyda edenler isim ve resimleri yazılıp der-i devlet-medâra arz ve ilâm olunmak üzere Sultan Mustafa Han hazretlerinin zaman-ı saadet-iktidarlarında verilen emr-i âli mucibince amel olunmak için, fi evâsıt-ı Muharrem sene 1146 tarihinde ve başka (24 Haziran / 3 Temmuz 1733)" (Ercan, 1988: 22-23).

Bu ferman sadece Rum Ortodoks cemaatinin elini güçlendirmiyordu, bundan daha önemlisi Çarlık Rusyası'nın bölgedeki emellerinin tahakkuku için bir meşruiyet zemini oluşturuyordu. Çarlık Rusyası bir yandan Kırım, bir yandan da Eflak-Boğdan sorunlarına müdahale ederken, sahillerde ve adalarda konsolosluklar açıyor ve nihayetinde 1774 yılında Küçük Kaynarca, 1779 yılında Aynalıkavak ve 1830 yılında Edirne antlaşmaları ile Osmanlı tabîyetinde bulunan Ortodoks Hıristiyanlarının hâmilîğini elde etmeye gayret ediyordu. Nitekim bu antlaşmalarda yer alan "Devlet-i Aliye'nin dost-u safî ve hem civar-ı devlet" sıfatıyla Ortodoks Hıristiyanlar hakkındaki talepleri dikkate alınacağı taahhüd edilmiştir (Fraşerli, 2008: 97-98; Erim, 1953: 156). Nihayet 1812 yılında yapılan Bükreş Antlaşmasında "...savaş sürecinde Devlet-i Aliyye'ye karşı düşmanca harekette bulunan teb'anın affedilmesi" yer alınca, Çarlık Rusyası tıpkı Balkanlardaki gibi Anadolu ve Suriye, Filistin ve Kudüs Ermenilerinin de hâmilîğini dolaylı da olsa üzerine almış olmaktadır (Kurat, 1970: 51 vd). Sonuçta bu antlaşmalarda yer alan maddeler Çarlık Rusyasının, ileride de görüleceği gibi Makamât-ı Mukaddese meselesinde "müdahillik" hak ve iddialarının dayanağını teşvik edecektir.

Çarlık Rusyası ve Fransa, bölge üzerindeki emellerinin tahakkuku için gardlarını almışlardı. 1847 yılında Beytlehem'de İsa-Mesih'in beşiğinin yanında duran gümüş yıldız kaybolunca Katolikler Rumları hırsızlıkla suçladılar. Mısır meselesinde istediğini elde edemeyen Fransa, dışarıda kaybettiği itibarını radikal ve mutaassıp aristokrat Katoliklerin de tatmin edilmesi düşüncesiyle "Makamât-ı Mukaddese" meselesini kurcalayarak

kurtarmak istiyordu (Jorga, 2005: 371). Fransa'nın bu tutumu Çar I. Nikola'yı da harekete geçirmişti. Sular yavaş yavaş ısınmaya başlıyordu. 1842'den itibaren Kutsal Türbenin kubbesinin tamiri meselesi üzerinden Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne baskısı artarak devam eder. 1850'li yılların başında durumun vehameti gittikçe ciddileşir. Fransa büyükelçisi Mr. De Lavalette sarayı tehdit eder. Rusya da konu ile ilgili olarak Prens Mençikof'u üstün yetkilerle donatarak İstanbul'a gönderir (Türkgeldi, 1960: 4-6; Çelik, 2000: XXII). Gelişinden on gün sonra huzura kabul edilmiş ve Çar'ın isteklerini Bâb-ı Ali'ye sunmuştur. Mençikof'un adeta bir nota niteliği taşıyan isteklerini şu üç başlık altında toplayabiliriz:

1. Makamât-ı Mübareke meselesi bir an önce halledilmelidir.
2. Osmanlı Devleti, Ortodoks Kilisesi'nin imtiyazları hakkında Rusya'ya sağlam ve hiçbir zaman değişmeyecek güvenceler vermelidir.
3. Makamât-ı Mübareke'yi ziyaret maksadıyla Kudüs'e giden Rus teb'asının maruz kaldığı kötü muamelelere son verilmelidir (Danişmend, 1972: 144).

Mençikof, bütün diplomatik nezâketi de bir yana bırakarak, beş gün içerisinde kendisine cevap verilmesini talep etmiştir (Danişmend, 1972: 142). Mençikof'un bu notası üzerine toplanan Meclis-i Umumî 10 Mayıs 1853 günü verdiği cevapta Rus teb'asından bugüne kadar Kudüs'e giden hiç kimse kötü bir muameleye maruz kalmadığı gibi, bundan sonra da kalmayacaklardır; Ortodoks Kilisesi'nin Fatih devrinden beri sahip olduğu hukuka bundan sonra da riayet edileceği hususunda bütün dünyaya teminat verilebileceği bildirilmiş ve yalnız Osmanlı teb'ası olan Ortodokslar üzerinde Rus himayesinin kabulü demek olan ikinci maddedeki talep ise reddedilmiştir (Çelik, 2000: XXIV).

Artık ipler kopmuştu. Mençikof Rus Büyükelçiliği'ni kapattı ve bütün personeli de yanına alarak 18 Mayıs 1853 günü İstanbul'u terk etti. Bu davranış açıkça bir savaşı imâ ediyordu. Nitekim çok geçmeden 3 Temmuz 1853 günü Çarlık Rusya ordularının Eflak-Boğdan'a hücumlarıyla başlayan ve Kırım'a intikal eden; buraların elimizden çıkmasına sebep olan savaşların görünen sebebi, bu Makamât-ı Mukaddese meselesidir (Çelik, 2000: XXIV).

SONUÇ

Osmanlı Devleti, çok etnisiteli, çok dilli, çok dinli bir teb'aya sahipti. Altı yüz yıllık tarihi süreçte hukuk çerçevesi içinde farklı din, dil ve kültüre sahip teb'anın hak ve hukukunu adalet çerçevesinde gözetmeye gayret sarf etmiştir. Hiçbir etnik grubun asimilasyonuna çalışmamış, aksine onları bir zenginlik olarak görmüş ve bunun için hukukî zemine hep ihtimam

göstermiştir. Ancak Avrupa'daki sanayi devrimini yeterince algılayamaması ve gereğini yerine getirememesi, üstüne üstlük Avrupalı devletlerin gün geçtikçe güçlenmeleri, istikbalde olabileceklerin işaretlerini veriyordu. Batılı ülkeler İmparatorluğun dağılması için bir yandan dışarıdan tazyiklere başlarken, bir yandan da içeride milliyetçilik duygularını yayıyor, dinî hissiyatları tahrik etmekten geri durmuyordu.

Bu çalışmamızda, dinin ve dince kutsal sayılan mekânların, sadece inananlar açısından bir önem arzemediğini, bilakis devletlerin iç ve dış politikada, yeri geldikçe siyasal çıkarları için bunları nasıl kullanılabilir bir argüman örneği olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Bir yandan Rusya'nın ve Fransa'nın kendi aralarındaki rekabeti, bu kutsal mekânlar üzerinden nasıl yürüttüğünü, bir yandan da Osmanlı Devleti üzerindeki düşüncelerini gerçekleştirmek için, geçerli bir bahane olarak ileri sürdüklerini göstermeyi amaçladık.

KAYNAKLAR

- BOA. A. DVN. MMH., Dosya nr. 39, Vesika nr. 26, Tarih, 1851.
BOA. A. MKT., Dosya nr., 15, Vesika nr., 72 / 2, 3, 4, Tarih, 1845.
BOA. HR. MKT. 32 / 58, Lef. 2.
BOA. İ. HRC., 4982.
BOA. İ. MM., nr. 2352 / 1, 2, 4.
BOA. İ. MM., nr. 2354 / 7.
Luka
Markos
Matta
Yuhanna
Atiya, Aziz S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi*, (çev. N. Hiçyılmaz), İstanbul: Doz Yayınları.
Bozkurt, Gülnihal (1989). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayr-ı Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1934)*, Ankara: TTK Yayınları.
Çelik, Mehmet (1987). *Süryani Kilisesi Tarihi I*, İstanbul. Yayıncılık Matbaası.
Çelik, Mehmet (1999). *Siyasal Sistem Açısından Bizans İmparatorluğunda Din-Devlet İlişkileri I*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Çelik, Mehmet (2000). *Fener Patrikhanesinin Ökümeniklik İddiasının Tarihi Seyri (325-1453)*, İzmir: Akademi Kitabevi.

Danişmend, İsmail Hami (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, İstanbul. Türkiye Yayınları.

Demirkent, Işın (1987). *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi I-II*, Ankara: TTK Yayınları.

Ercan, Yavuz (1988). *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, Ankara: TTK Yayınları.

Erim, Nihat (1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I, Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları*, Ankara: TTK Yayınları.

Fraşerli, Mehdi (2008). *Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyenin Tatbikât-ı Hazırası)*, Yay. Haz. F. Tızlak, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Freen, William Hugh Clifford (1979). *The Rise of the Monophysite Movement: Chapters in the History of the Church in the Fifth and Sixth Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hadrill, D. S. Wallace (1982). *Christian Antioch*, Cambridge: Cambridge University Press.

Jorga, Nicolae (2005). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Kurat, Akdes Nimet (1972). *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: TTK Yayınları.

Runciman, Steven (1992). *Haçlı Seferleri Tarihi II*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: TTK Yayınları.

Sellers, R. V. (1953). *Council of Chalcedon*, London: SPCK.

Türkgeldi, Ali Fuat (1960). *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, C. I, Ankara: TTK Yayınları.